

הרב יצחק ישעי' זוייס

רב ואב"ד נוה אחיעזר, בני ברק

עורך "צפונות"

רבי עקיבא והחמור שעלו בו שחליים

בעשרות ספרים ובמאות שיחות והרצאות מובא סיפור הסכמתו של רבי עקיבא לילך ללמוד תורה בגיל ארבעים, כשהוא מתגבר על הבושה ללמוד א' ב' יחד עם דרדקים, כתוצאה מניסוי שעשה בהוראת אשתו, בהולכת חמור לשוק.

סיפור זה מקורו במדרש הגדול [שהוא מדרש תימני עתיק שנכתב אחר חיבור הרמב"ם, ונדפס לראשונה בשנת תרע"ד] (שמות ד, יג), וכן במעט שינויי סגנון בספר המעשיות [לקט עתיק של סיפורים, שנדפס לראשונה ע"י גאסטר בשנת תרפ"ד] (עמ' 107). וזו לשון המדרש הגדול:

אמרה לו אשתו, לך למוד תורה. אמר לה, הלא ישחקו עלי שאני בן ארבעים שנה ואיני יודע כלום. אמרה לו, בוא לעשות פלא. אמר לה, ומה הוא. אמרה לו, הבא לי חמור שהוא ניוק בחליותיו. הביא לה. זרקה על נזקו עפר, וזרעה עליו שחלים, וצמחו. הוציאו לשוק, יום ראשון ושיחקו עליו. יום שני ושיחקו עליו. יום שלישי לא שיחקו עליו. כך אמרה לו, לך ולמוד תורה, היום ישחקו עליך, למחר ישחקו, יום שלישי לא ישחקו, אלא יאמרו זה מנהגו כן. מיד הלך הוא ובנו וישב לו אצל מלמד תינוקות. אמרו לו, רבינו למדינו תורה וכו'.

במדרש הגדול מהדורת מרגליות כבר העיר: כל ענין ה'פלא' אינו במקורות שלפנינו [הסיפור שתול באמצע סיפור נישואי רבי עקיבא והליכתו ללמוד, כפי שהוא מופיע באבות דרבי נתן (פ"ו)], ולא מצאתי דוגמתו כלל.

וכמה תמיהות יש בסיפור זה: א. יש להניח ששתילת שחליים על פצעים שיש לחמור בחוליותיו, יש בה משום צער בעלי חיים. ב. יש למצוא חמור סבלן גדול, שלא יתהפך בחולות כשמגרד לו, כמנהג חמורים, ואז ייהרס כליל העציץ המהלך. ג. ההמתנה עד צמיחת העציץ המהלך תעכב את התחלת הלימוד הנכסף. ד. לא מובן מדוע הרואה פלא כזה שוחק. יותר סביר שיגרוף תשואות וקריאות התפעלות על הגנן המוכר וחמורו. ה. מה ההגדרה 'מנהגו כך', כשמגיע לשוק ביום השלישי חמור פלאי כזה, שגדלים שחלים על גבי פצעו. ו. רחל היתה אמורה לחשוש שפלא עצום כזה יעורר תשומת לב ימים רבים, ותורה מה תהא עליה.

מכל הנ"ל ברור לי שבעל מדרש הגדול מצא מקור מחז"ל שמופיע בו הסיפור בקצרה, שאמרה לרבי עקיבא 'הבא לי חמור שעלו צמחים בחליותיו, וצא עמו לשוק'. והכוונה היא כמו שאמרו במשנה (בבא קמא פג, ב): עלה בו צמחים, אם מחמת המכה וכו'. ופירש הר"ב אבעבועות לבנות. ובערוך (טנר) טינרי, פי' בהלכות גדולות צמחים קטנים, כנדי [צמחים] גדולים וכו', וכולהו צמחים בועי אינון. כלומר אבעבועות ופצעים משונים. ובבראשית רבה (תולדות כו, כו):

אבימלך הלך אליו מגרר... דבר אחר מגרר, מגורר מלמד שעלו בו צמחים, כמד"א (איוב ב) להתגרד בו.

אם כן, רחל ביקשה מר"ע שהוא ייקח לשוק למכור חמור שעלו בו צמחים, שהוא מוכה אבעבעות ושחין, ויעמוד ויכריז על סחורתו. ובוודאי ביום ראשון כל הרואה ישחק ממוכר שוטה זה ומחמורו. אולם, לאחר שהורגלו באי השוק בחוויה זו, אמרו זה מנהגו בכך, לעמוד עם סחורה עלובה, שמא ימצא לה קונה.

בעל מדרש הגדול [או כותב המקור שלו], שלא הכיר כנראה הגדרה מצויה זו של 'עלו בו צמחים', תמה כיצד יצמחו צמחים על גב חמור, ויתמיהו בני אדם [ואולי גם תיבת 'ניזק בחליותיו', שפירושה בחוליותיו, פירשה 'בחוליו']. לכן שיער בנפשו ובנה תיאוריה שלקחו חמור פצוע והתעללו בו, והוסיפו עפר על מכאוביו, עד שעלו בו צמחים. ובחר לקבוע את מין הצמחים, שהיו שחלים, כי השחלים צומחים הרבה ובמהירות ויתפשטו במהירות על גב החמור, וימשכו עיני הרואים. כמו שמבואר בירושלמי תענית (פ"ד כד, כ) ולמה הוא קרי לון כפר שיחלייא, דהוון מרבין ביניהון כאילין תחלוסייא. ופירש בקרבן העדה: תחלוסייא, מין כרישי"ן, וגדל הרבה במהרה. וכן הוא בילקוט שמעוני (שיר השירים, תקפה) ובאיכה רבה (ב, ב) על 'כפר שחלים'. נוסחתו על החמור הפלאי, סייעה לדרשנים להתמיה ולהרשים את שומעיהם על עצתה הנפלאה של רחל אשת רבי עקיבא. אך כמובן היא לא הוצרכה לפלא זה, כי הסתפקה בהצגת חמור עלוב ומוכה אבעבעות, וממנו הפיק רבי עקיבא לקחו, ויצא לבית המדרש.

